

Владимир Кривошејев

ЈАКОВ НЕНАДОВИЋ

ТРГОВАЦ, ВОЈВОДА, СОВЈЕТНИК,
ПОПЕЧИТЕЉ И ДИПЛОМАТА

Библиотека
БЕСМРТНА ПРЕТХОДНИЦА

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензенти
проф. др Радош Љушић
др Недељко Радосављевић, научни саветник

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2026.

Ниједан део ове књиге не може бити репродукован, снимљен или емитован на било који начин: електронски, механички, фотокопирањем или другим видом, без писане дозволе издавача.

ВЛАДИМИР КРИВОШЕЈЕВ

ЈАКОВ НЕНАДОВИЋ

ТРГОВАЦ, ВОЈВОДА, СОВЈЕТНИК
ПОПЕЧИТЕЉ И ДИПЛОМАТА

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

УВОДНА РЕЧ

Крај XVIII и почетак XIX века представља бурну епоху великих промена. Револуционарна збивања која су потресла скоро целу Европу оставила су неизбрисиве трагове у њеном политичком, економском, друштвеном и културном развоју. Овај процес није заобишао ни Србију. Историјски процес који је букнуо на нашој територији, мада се развијао независно од Велике француске револуције и догађаја изазваних њом, представљао је незаобилазан сегмент европских револуционарних збивања XIX века. Још је савремена историографија уочила значај Српске револуције у стварању модерне Европе. После Ранкеове књиге *Српска револуција*, штампане први пут почетком 1829. године у Бечу, овим славним догађајима наше историје бавили су се многи научници, али што је и природно највише радова објављено је у оквирима српске историографије.

Наша национална историографија је у великој мери допринела расветљавању многих питања из овог периода, али као да је занемарила чињеницу да прошлост стварају појединци. Тако су неке личности које су обележиле ову епоху остале у великој мери запостављене на рачун општих приказа времена и догађаја у којима су били активни чиниоци. Једна од тих историјских личности коју је наша историографија неоправдано запоставила је и Јаков Ненадовић, један од председника Правитељствујућег совјета, први српски мини-

стар унутрашњих послова и један од најзначајнијих Карађорђевих војвода.

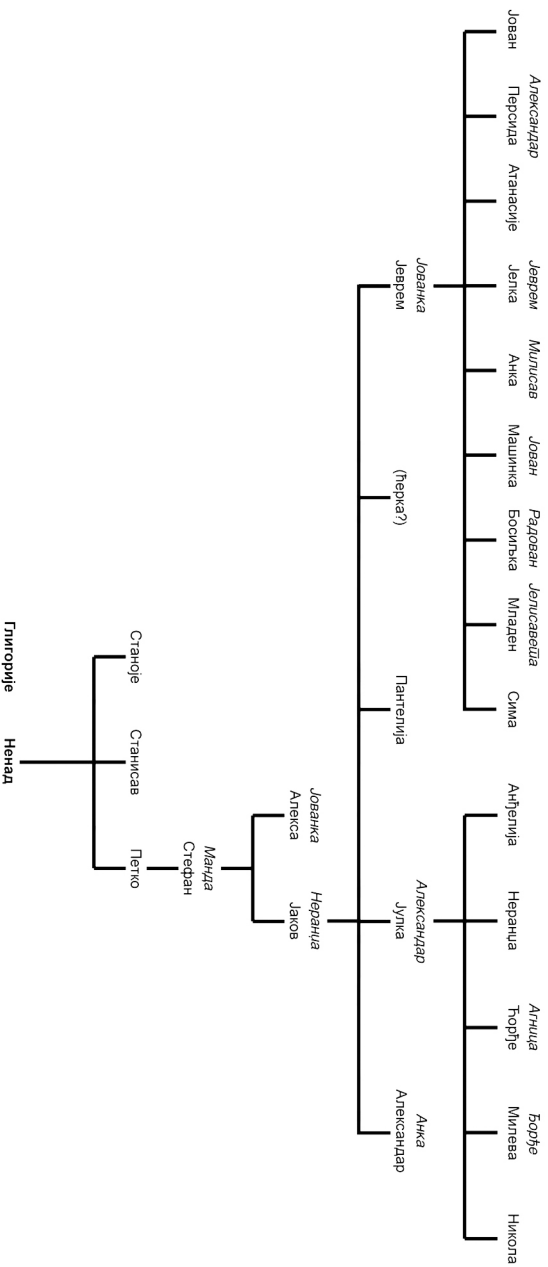
Јаковљева улога у подизању устанка, организовању снабдевања устаничке војске неопходним ратним материјалом, ослобађању и одбрани западне Србије од Турака, као и у развоју унутрашњег уређења устаничке државе не би смела да остане историографски затамњена. Ипак, брат ваљевског оборкнеза Алексе Ненадовића је био неоправдано запостављен чак и у Мемоарима свог синовца Матеје Ненадовића, са јасним протиним циљем да свесно потискујући улогу стрица себи да већи значај. Поред тога Јаков је, више него што је то заслужио, био приказан у негативном светлу од стране Баталаке, необјективног када су у питању Карађорђеви противници. Ни у каснијим историографским радовима ваљевски војвода није добио место које му припада. Скоро сви радови о Јакову заснивају се углавном на наративним изворима и ранијој литератури где централно место заузимају поменута дела Проте Матеје и Баталаке као и историје Вука Караџића и Константина Ненадовића. С тога све његове биографије углавном имају карактер, више или мање обимних, енциклопедијских одредница.

Јаковљева биографија изложена на овим страницама није настала са циљем да у потпуности, и у свим сегментима осветли живот и дело првог српском министра унутрашњих послова, већ да на једном месту сабере познате чињенице, повеже их у једну целину и тако у што већој мери осветли све важније епизоде из Јаковљевог живота приказујући истовремено, колико се за тим осећала потреба, и догађаје у којима је Јаков био активни чинилац, као и његове односе са најзначајнијим савременицима, али без претензија на потпуно расветљавање недовољно истражених делова његовог живота.

Концепцијска основа ове књиге је настала још 1989. године, као дипломски рад на групи за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду, одбрањен код професора др Радоша Љушића. Рад је заснован на релативно богатој стручној литератури везаној за проблематику настанка и развоја српске државе у првој половини XIX века, као и на најважнијим објављеним изворима за тај период. Поред тога, у мањој мери, коришћена је и необјављена грађа из Архива Србије, Архива САНУ и Историјског архива Ваљева, као и натписи са споменика из Ваљева и околине и записи са предмета чуваних у ризници цркве у Бранковини.

Биографија је публикована дванаест година касније, 2001. поводом припрема за обележавање два века од почетка Првог српског устанка, али и 190. годишњице установљења прве модерне српске владе, и у оквиру ње и министарства – попечитељства унутрашњих послова – внутрених дел, чији је Јаков Ненадовић био први министар. За те потребе примарни рад је у појединим сегментима допуњен, и додатно разрађен у најнеопходнијој мери и у складу са резултатима општих оцена догађања Српске револуције исказаних у новијој стручној литератури. Слично је урађено и приликом припреме овог новог издања.

Сходно томе ово дело и даље представља само скроман корак у чувању од заборава једног значајног актера националне историје, као и полазну основу за даља изучавања која би резултирала конкретнијом научном верификацијом улоге коју је Јаков имао у своме времену.

Породично стабло Ненадовића – Јаковљева грана
(израдио Јаков – Јаша Јосиповић)

НЕНАДОВИЋИ

У новијој историји српског народа ретке су породице, попут Ненадовића из ваљевског села Бранковине, које су националној историјској сцени даровале толики број својих чланова, а који су доспели на пиједестал славе и од свог народа одликовани највећим знамењем које један народ може дати, незаборавом. Ненадовићи су свој значај стекли током Првог и Другог српског устанка, кроз борбе за ослобођење од вишедеценијског турског ропства. У то време на историјску сцену су ступиле и фамилије Карађорђевић и Обреновић. За разлику од њих, Ненадовићи нису постали владарска породица, али су зато имали учешће у стварању једне од српских династија. У венама Карађорђевића текла је и тече, уз крв многих европских великашких породица и крв бранковачких Ненадовића. Књегиња Персида, супруга кнеза Александра Карађорђевића и мајка краља Петра I Ослободиоца била је ћерка војводе Јеврема и унука Јакова Ненадовића.

Из редова ове славне породице изнедрио се читав пантеон значајних и чувених људи, како народних вођа, јунака, војсковођа, политичара и дипломата, тако и сликара, песника и историчара, а старији историци су забележили да је од великог броја војвода и војводчића у Првом српском устанку само њих девет било писмено, а од тога четворица су Ненадовићи: Јаков, Матеја, Сима и Јеврем.

Када се све ово има у виду значај Ненадовића се не може свести на локалне оквире ваљевског краја или западне Србије. Они су били неуморни градитељи како политичке, тако и културне историје целокупног српског народа, али својим деловањем су оставили највише трага управо у недрима њиховог родног краја, у областима некадашње Ваљевске нахије.

Територија Ваљевске нахије била је смештена у северозападном делу некадашњег смедеревског санџака (београдског пашалука), у долинама реке Колубаре и Тамнаве а реком Савом је била више повезана него раздвојена са Хабзбуршком монархијом, што је представљало важан чинилац у економском и културном развоју ових области. То је свакако утицало да Ваљевска нахија заједно са крагујевачком понесе највећи терет догађаја, од самог почетка Првог српског устанка.

Порекло породице Ненадовић

Ненадовићи, као и већи део популације северних делова Србије тога доба, нису били староседеоци. Бурни ветрови историје проузроковали су крајем XVII и почетком XVIII века велика померања становништва. Таласи изазвани овим ветровима понели су од Старе Херцеговине ка обалама Колубаре и Тамнаве и претке бранковачких Ненадовића.

Србија се под турском влашћу дефинитивно нашла после пада Смедерева 1459. године. Касније, после освајања Београда (1521) и Битке на Мохачу (1526) стално немирна ратна граница између Отоманског царства и Угарске краљевине је са обала Саве и Дунава померена далеко на север. Тада се овај део територије Србије

нашао у мирном окружењу и турске власти почињу да га насељавају, развијају и наплаћују порезе. Најстарији до сада познати помени села Бранковина налазе се у турским тефтерима (тефтер – дефтер: рачунска пореска књига) из 1528/29, 1536. и 1560. године.

У Смедеревском тефтеру из 1560. године забележено је да у Бранковни има 9 насељених кућа, са 15 пореских глава (одраслих, ожењених мушкараца) и да у њој живе и 4 неожењена одрасла мушкарца и 1 муслиман. По свему судећи укупан број становника Бранковине је тада био око 60. Турске власти су од становника Бранковине прикупиле 2.726 акчи (турски сребрни новац) на име општег харача и додатно: 750 акчи на име винограда, 40 акчи на име кошница, 125 акчи на име жировине и 45 акчи на име свадбарине и других глоба.

У документу из 1743. године, насталом после привремене Хабзбуршке превласти над северним деловима Србије (1718–1739) и поновног успостављања турске власти јужно од Саве и Дунава, помиње се „Убава Бранковина“ или „Добра Бранковина“. У аустријском обавештајном извештају из 1784. године, омашком аустријског уходе село је именовано као „Бранковић“ а у једном документу из времена Првог српског устанка записано је да је Бранковина, као место боравка чланова породице Ненадовић, „главни стан Ваљевске нахије“. Било је то време када су се Ненадовићи већ нашли у ваљевском крају.

У периоду између два аустријско-турска рата, односно између Пожаревачког и Београдског мира, од 1718. до 1739. године, део територије Србије јужно од Саве и Дунава нашао се у оквирима Хабзбуршке монархије. Током рата 1716–1718. године већи део становништва је напустио своја огњишта и у аустријском попису из 1718.

године забележено је да у Бранковини постоје само четири насељене куће.

Невезано за велике ратне сукобе, непрестано су се одигравале и спорадичне миграције мањих размера. Оне су некада биле условљене склањањем становништва од освете или епидемије али и тежњом за пресељењем у плодније крајеве, углавном уз добијање пореских привилегија.

Покренути општим мигарацијама, преци Ненадовића су напустили свој првобитни завичај, могуће још крајем XVII века и преселили се у смедеревски санџак, на територију Ваљевске нахије.

Прве вести о пореклу Ненадовића налазимо у *Мемоарима* Проте Матеје Ненадовића, где он пише:

Каг сам био јошџи мали, ѿричала ми је моја баба Манда да су се наши сѣтари доселили од црнојорске ѿранице из Бирча. Онда је овај крај Срдије био ѿѿово сасвим ѿусѣи, не знам, или је ѿо било здоѣ каквоѣ иселенија, или су Турци народ расѣтерали, или је куѣа ѿоморила. Из 'Ерѣѣовине, као шѣѣо и сада, не ѿресѣѣано су насељавали ове крајеве.¹

Слични подаци се могу прочитати и на обелиску породице Ненадовић, подигнутом уз породичне гробове, крај цркве у Бранковини, на коме пише:

Ненадовића фамилија досели се из Мораче у Сердију, Ваљевско окружје, у Бранковину, од које су кнезови били над овим окружијем.²

¹ Ненадовић, прота Матеја: *Мемоари*, Рад , Београд 1980, стр. 73 (у даљем тексту: Ненадовић М., 1980).

² Објављено у: Вујовић, Бранко: *Бранковина*, Београд 1983, стр. 164 (у даљем тексту: Вујовић, 1983).

Ова два извора нам недвосмислено казују да место порекла Ненадовића треба тражити на граници Црне Горе и Херцеговине. На тој локацији и данас постоји Сеоце Бирач, смештено између села Миљанић и Дубочка на јужним обронцима планине Његош.³ По свему судећи Ненадовићи воде порекло из тог села, међутим неопходно је поменути да је у ранијој историографији преовладавало мишљење да Протина баба Манда греша и да није у питању „Бирач на црногорској граници“, који је тадашњим истраживачима био непознат, већ знатно познатији средњовековни град Борач, а потом и област, у источној Босни.⁴ Овакав став је преовладавао док није утврђено постојање мало познатог Бирача у Црној Гори.

Уз то, не сме се занемарити ни изјава Константина Ненадовића, који је у својој књизи о Карађорђу и његовим војводама и јунацима, у оквиру биографије свога деде Алексе, забележио:

Стевана оцац био је Пејко, а Пејков кнез Сџаноје, а овога оцац, који је био неки власник у Херцеговини, са великим његовим доселио се из Бирча, Херцеговине, од Црногорске границе, у Србију и у Бранковини настанио се. /.../ Илије Бирчанина сџари доселили су се из Бирча заједно са његовим Ненадовића. То је његов у Херцеговини, у Бирчу, једно било.

Услед великих дешавања с краја XVII и прве половине XVIII века, са масама становништва из црногорских и херцеговачких предела и преци Ненадовића су били

³ Вујовић, 1983, стр. 23.

⁴ В.: предговор Љубомира Ковачевића *Мемоарима* проте Матеје Ненадовића: Ковачевић, Љ.: *Мемоари Проте Матеје Ненадовића*, Београд 1983, стр. 6; Ђоровић, В.: *Целокупна дела Проте Матеје Ненадовића*, Београд, 1928, стр. 8, нап. 1.

Миљанићи (Бирач), пејзаж

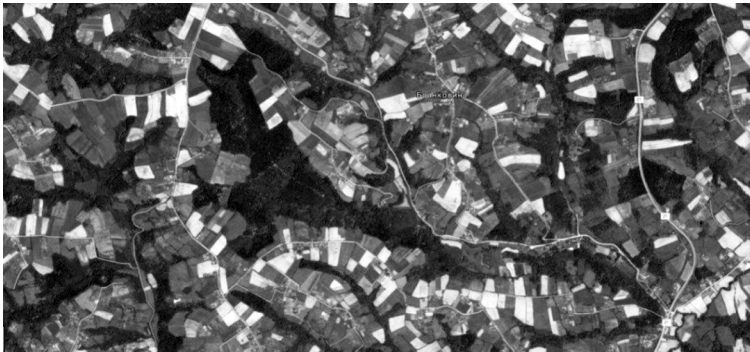
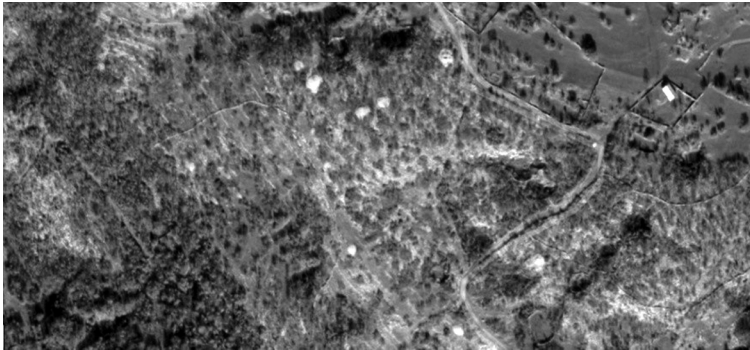

Бранковина, пејзаж

покренути са свог вековног огњишта. У овом тренутку можемо претпоставити, али не и тврдити, да су они на територију Ваљевске нахије стигли крајем XVII века.

У потрази за новим домом, прецима Ненадовића и Бирчана прва станица је, по свему судећи, била област ваљевске Подгорине и село Осечина. По познатим историјским изворима 1742. године ту затичемо кнеза Станоја Ненадовог, за кога Прота каже да је: „Негда био кнез у Ваљевској нахији“.⁵

⁵ Ненадовић М., 1980, стр. 73

Сателитки снимци Миљанића и Бранковине

Он је о себи оставио трага не само у овом породичном предању већ и у протоколима цариградског Дивана, где је боравио 1742. године.⁶ Код куће у Осечини Станоје је живео на имању попа Глигорија, вероватно свога стрица, односно брата родоначелника породице Ненада (Станојевог оца). Са њим су ту били син Станмир и браћа Станислав и Петко, као и Петков син Стефан.⁷ Крајем 40-тих година XVIII века ова бројна породица, или бар један њен део, из Осечине је прешла

⁶ Тричковић, Радмила: „Порекло Ненадовића“, у: *Проша Мајеја Ненадовић и његово доба*, Београд 1985, стр. 177–192.

⁷ Исто; Вујовић, 1983, стр. 27.

на територију Тамнавске кнежине Ваљевске нахије, у Бранковину, село које се налази десетак километара северно од Ваљева, док су Бирчани остали у ваљевској Подгорини.

Досељавајући се у нове крајеве, досељеници су се у већини случајева, тамо где је то могуће, трудили да населе територију чији је пејзаж подсећао на крајеве из којих су дошли. Будући да је један од мотива сеоба неретко био и економска ситуација, досељеници су настојали да им нова насеобина буде, богатија и плоднија.

Дошавши у Бранковину Ненадовићи су се населили у део звани Резине, касније назван и Попово, односно Протино брдо. Током Првог српског устанка, 13/25. фебруара 1806. године Хасан-паша из Сребренице је прешао преко Дрине, упао у Ваљево а потом и у Бранковину, где је запалио цркву и куће Ненадовића. Куће и пратећи објекти су обновљени, а током 20-тих година XIX века на имању Ненадовића је постојала и прва бранковачка школа.

Убрзо по досељавању у Бранковину породица Ненадовић је стекла велики углед међу својим сународницима, али први који је крупним корацима ступио на историјску сцену био је Алекса Ненадовић. Током Аустро-турског рата (1788–1791), Алекса је ступио у редове српских добровољачких јединица аустријске војске, названих фрајкорима, и добио официрски чин поручника, а по завршетку овога рата Аустријска војна команда му је послала посебан указ:

Њејово величанство, после распуштања Српског фрајкора најмилосивије одобрава Вама, Алекси Стефановићу, да задржише официрско звање уз дозволу ношења официрских ознака и војне униформе, као и пензију од 15 форинти.

Кнез Алекса Ненадовић
(рад Уроша Кнежевића, Народни музеј Србије)

Алекса Ненадовић се родио 1749. године, непосредно по доласку његовог оца Стефана и мајке Манде, са осталом фамилијом, из Осечине у Бранковину.⁸ У свом окружењу Алекса се веома брзо истакао по својим способностима које су га предодредиле за народног вођу. За време аустријско-турског рата, у нашој историји познатог као „Кочина крајина“ (1788–1971), Алекса је као аустријски добровољац, са чином поручника, имао веома запажену улогу.

По завршетку рата турски султан Селим III је Србима у Београдском пашалуку дао широку самоуправу. У но-

⁸ Вујовић, 1983, стр. 27; о Ненадовићима видети у: Перуничкић, Бранко: *Град Ваљево и његово ујравно подручје 1815–1915*, Ваљево 1973, стр. 78–96 (у даљем тексту: Перуничкић, 1973); и Кривошејев, Владимир: *Ненадовићи у Српској револуцији*, Ваљево 2004.

вом режиму власти у Србији значајно место су заузимали локални, од народа изабрани, српски кнезови. Као угледна личност Алекса Ненадовић је постао кнез тамнавско-посавске кнежине у Ваљевској нахији, као и неформални оборкнез (први међу кнезовима) целе нахије. Као такав имао је веома истакнуту улогу у руковођењу српским јединицама које су помагале званичној турској војсци да се из Србије протерају јаничари, на челу са њиховим вођама, дахијама, који су били главни носиоци турског зулума и ометали спровођење Селимових реформи.

Како је Алекса преузео управне послове, представљајући кнеза Тамнавско-посавске кнежине, и неформалног народног вођу Ваљевске нахије, његов млађи брат Јаков је водио породичну економију, бавећи се превасходно трговином стоком. За то време млади Матеја Ненадовић се школује у Срему и, стекавши најнеопходнија знања вратио се у Бранковину, где је 1793. године постављен за свештеника, а убрзо, иако млад, захваљујући чињеници да му је отац кнез, добија и звање протосвештеника, односно проте.

Кнежевска самоуправа, која је Србији донела низ позитивних промена, није дуго трајала. Покушаји да се спречи повратак јаничара није успео. Они су преузели управу у Србији и 1801. године убили Хаџи Мустафашу. Пошто су завладали Београдским пашалуком, њихове старешине, дахије, увеле су порезе и друге обавезе које су знатно отежале положај српског народа. Због тога Срби настоје да организују борбу за ослобођење од турског зулума. На челу народног покрета који се рађао налазили су се кнезови и свештеници. Један од главних организатора је био управо Алекса Ненадовић. Почетком 1803. године Алекса је заједно са Хаџи Рувимом Нешковићем, архимандритом манастира Богова-

Убиство Хаџи Мустафа-паше у Београду

ђа, у том манастиру организовао састанак највиђенијих Срба. Поред тога Алекса је написао и писмо аустријским официрима у Земун, са којима је одржавао везе још од времена Кочине крајине, тражећи од њих помоћ за борбу која се спремала.

Тако је кнез Алекса преузео водећу улогу у припремама за устанак. Те припреме, међутим, нису остале незапажене дахијама. Они су од својих доушника сазнали шта се спрема, а пресрели су и писмо које је Алекса послао у Земун, и решили да устанак пресеку у корену тако што ће побити све главне организаторе. Почетком фебруара 1804. године, по новом календару, широм Србије је побијено на десетине кнезова, трговаца, свештеника и монаха. Међу првима је погубљен кнез Алекса, заједно са „оборкнезом испод Међедника“ Илијом Бирчанином. Било је то 23. јануара 1804. године, (4. фебруара по новом календару), али не на мосту на Колубари, како је у својој песми *Почейшак дуне на дахије* нагласио слепи гуслар Филип Вишњић, већ на ливадици, 80хвати ниже

Погубљење кнезова у Ваљево

моста на Колубари, усред Ваљева, како је то забележио Прота Матеја у својим *Мемоарима*.

Алекса и Илија су биле прве и најпознатије жртве Сече кнезова, у којој је поред више десетина других, истакнутих народних вођа, страдао још један угледни ваљевац, Хаџи Рувим Нешковић, архимандрит манастира Боговађа.⁹ Међутим, Сеча кнезова није испунила очекивања дахија, јер уместо да смири Србе, она је само убрзала почетак Српске револуције. Алекса је сахрањен поред цркве у Бранковини, а у догађајима који следе његово место су заузели брат Јаков и син Матеја Ненадовић.

У првим тренуцима после Сече кнезова изгледало је да је она постигла свој циљ, јер се уплашени народ склонио у збегове, али је убрзо страх замењен гневом и жељом за осветом. Томе је допринела чињеница

⁹ Кривошејев, Владимир: „Цртица за биографију Хаџи Рувима Нешковића“, *Гласник Међуојштинској историјској архива Ваљево*, бр. 26/27, Ваљево 1992; исти: *Муселимов конак – Сеча кнезова и Ваљевска нахија и Ваљевци у Првом и Другом српском устанку*, Ваљево 2004.